

Ptactvo Islandu

Poměrně velký ostrov Island zaujímá 102 829 km², překonává tedy svou rozlohou území České republiky o čtvrtinu, avšak počtem obyvatel (290 600) s naší zemí ani zdaleka soutěžit nemůže – obyvatel ČR je 35× více. Průměrná lidnatost je tudíž nižší téměř 50× (2,8 oproti 130,4 obyvatel/km²), přitom však téměř polovina celé islandské populace žije v oblasti hlavního města Reykjavíku. První dojem, který Středoevropana při návštěvě Islandu doslova udeří do očí, je krajinná prázdnota způsobená chyběním vzrostlých stromů, s výjimkou intravilánu měst a obcí (Živa 1999, 3: 119–120). Místy velmi ponuré kamenité vnitrozemí Islandu poseté lávovými poli často připomíná nějakou cizí planetu. Ostrov je proto bezesporu rájem pro vulkanologa, geomorfologa nebo geologa, ale biolog se cítí zaskočen. Tuší při mnohdy zasmušilém výhledu na islandskou krajinu, navíc v tomto klimatickém pásu (leží přibližně mezi 63. a 66. rovnoběžkou a dotýká se svými severními výběžky polárního kruhu), malou druhovou rozmanitost místní flóry a zejména fauny. Tento předpoklad se naplňuje především u hmyzu a u některých skupin terestrických obratlovců. My jsme se jejich pozorování věnovali v červenci 2007.

Ponecháme-li stranou sladkovodní ryby (mají tu několik rybářsky lukrativních druhů), pak s překvapením zjišťujeme, že na tomto ostrově nežijí vůbec žádní obojživelníci ani plazi (dokonce ani ještěrka živorodá – *Zootoca vivipara*, kterou lze zastihnout i v nejsevernějším Norsku). O mnoho lepší to není ani s terestrickými savci: nejsou přítomni např. žádní letouni (netopýři) ani hmyzožravci, z hlodavců pouze člověkem nechtěně zavlečené druhy – potkan (*Rattus norvegicus*) a myš západoevropská (*Mus domesticus*), místy myšice křovinná (*Apodemus sylvaticus*). Z šelem se řídce vyskytuje liška polární (*Alopex lagopus*) a norek americký (*Mustela vison*). Kromě člověka tak na ostrově zastupuje savce hlavně houževnatý a místy volně se pasoucí islandský kůň (asi 70 000 kusů), skot a dosti početné ovce, které je možno potkat i na velmi odlehlých a nehostinných místech, včetně okolí vul-

kánů se skutečně sporým travinným a bylinným pokryvem. Typickým obrázkem letní islandské krajiny tak jsou volně se pasoucí bahnice téměř pravidelně s dvěma jehňaty. Na několika místech ostrova byl také vysazen sob (*Rangifer tarandus*). Diverzitu fauny divokých terestrických obratlovců zachraňují vlastně jen ptáci, ale pouze do určité míry.

Přehled islandského ptactva

Podle Atlasu evropského ptactva (The EBCC Atlas of European Breeding Birds, Poyser, Londýn 1997) hnízdí na Islandu pravidelně či nepravidelně 85 druhů ptáků (pro srovnání v České republice 194 druhů), ale hojných druhů je zde pouze 43; sám jsem během týdenního poznávacího pobytu pozoroval celkem 40 ptačích druhů. Pokusíme-li se islandskou avifaunu aspoň zběžně postihnout, pak velmi častým druhem je např. buňák lední (*Ful-*

marus glacialis, obr. 2) z pro nás exotického řádu trubkonosí (*Procellariiformes*), který hnízdí nejen na strmých mořských březích, ale i dosti daleko ve vnitrozemí ve skalnatých údolích. Na svažitém mořském pobřeží lze vidět více zajímavých ptáků. Pro Středoevropany jsou atraktivní čeledi alkovití (*Alcidae*), na islandském pobřeží zastoupení např. papuchalkem ploskozobým (*Fratercula arctica*, obr. 4), alkou malou (*Alca torda*, obr. na 3. str. obálky), alkou obecným (*Cephus grylle*, obr. 11), alkouny úzkozobým a tlustozobým (*Uria aalge*, *U. lomvia*). Nám známější rackovití (*Laridae*) zde mají vícero druhů – racka tříprstého (*Rissa tridactyla*, obr. 9), racka žlutohého, bouřního, stříbřitého a mořského (*Larus fuscus*, *L. canus*, *L. argentatus*, *L. marinus*, obr. 8). Místy se objevují chalucha příživná a velká (*Stercorarius parasiticus*, *S. skua*) z čel. chaluhovití (*Stercorariidae*). V rovinatých pobřežních partiích vidíme různé bahňáky, např. ústříčnicka velkého (*Haematopus ostralaegus*), kulíka písečného (*Charadrius hiaticula*), ojediněle kolihu malou (*Numenius phaeopus*) anebo nám dobře známého vodouše rudonohého (*Tringa totanus*), z pěvců konipasa bílého (*Motacilla alba*), lindušku luční (*Anthus pratensis*) a dokonce i sovu kalouse pustovku (*Asio flammeus*); některé ze jmenovaných druhů jsou však hojné i ve vnitrozemí Islandu. U pobřeží a ve fjordech se dále vyskytují různí vrubozobí, např. kajka mořská (*Somateria mollissima*), polák kaholka (*Aythya marila*), morčák prostřední (*Mergus serrator*), či veslonozí kormorán velký a chocholatý (*Phalacrocorax carbo*, *P. aristotelis*).

Na některých vnitrozemských jezerech (ornitologicky pravděpodobně nejzajímavější z nich je Mývatn na severu ostrova, vyznačující se mj. přítomností ohromného množství pakomárů – zřejmého potravního zdroje pro ptáky, obr. 10) a jiných vodách, případně v jejich okolí pravidelně hnízdí řada druhů několika skupin, jako např. potápka žlutorohá (*Podiceps auritus*), potáplice lední a malá (*Gavia immer*, *G. stellata*), labuť zpěvná (*Cygnus cygnus*), husa velká a krátkozobá (*Anser anser*, *A. brachyrhynchos*), kachna divoká (*Anas platyrhynchos*), hvízdák eurasijský (*Anas penelope*), ostralka štíhlá (*A. acuta*), hohol islandský (*Bucephala islandica* – jezero Mývatn), hoholka lední (*Clangula*

- 1 Pod kráterem Ljótípollur: na jednom z ostrůvků bylo hnízdo labutě zpěvné
- 2 Buňák lední (*Fulmarus glacialis*) s mládětem na severním pobřeží Islandu
- 3 Rybák dlouhoočasný (*Sterna paradisaea*). Ólafsfjörður
- 4 Papuchalk ploskozobý (*Fratercula arctica*). Severní pobřeží
- 5 Polygonální půdy u Kraflý – hnízdní biotop kulíka zlatého; v pozadí čelo lávového pole
- 6 Kulík zlatý (*Pluvialis apricarius*). Leihnjúkur u Kraflý
- 7 Nýdalur: „zázrak“ v pustině – oáza s porostem vrbovky *Epilobium latifolium*, hnízdiště kulíka zlatého; nahoře ledovec
- 8 Racek mořský (*Larus marinus*) na severním pobřeží
- 9 Racek tříprstý (*Rissa tridactyla*) hnízdící na severním pobřeží ostrova

hyemalis), kačka strakatá (*Histrionicus histrionicus*), morčák velký (*M. merganser*), bekasina otavní (*Gallinago gallinago*), jespák obecný a mořský (*Calidris alpina*, *C. maritima*), břehouš rudý (*Limosa lapponica* – jen místy), lyskonoh úzkozobý (*Phalaropus lobatus*), rybák dlouhoocasý (*Sterna paradisaea*, obr. 3) aj. Je nutno poznamenat, že na hnízdící vodní ptáky a bahňáky je Island neporovnatelně bohatší než Česká republika.

Ve vnitrozemí mimo jezerní biotopy na suchších místech potkáváme opakovaně bělořita obecného (*Oenanthe oenanthe*), krkavce obecného (*Corvus corax*), čečetku zimní (*Carduelis flammea*), sněhuli severní (*Plectrophenax nivalis*), bělokura rousného (*Lagopus mutus*), kulíka zlatého (*Pluvialis apricarius*, obr. 6), případně i raroha loveckého (*Falco rusticolus*). V místech s omezeným porostem obvykle velmi nízkých vrh jsou běžně hnízdícími druhy střízlík obecný (*Troglodytes troglodytes*) a drozd cvrčala (*Turdus iliacus*).

K velmi zajímavým pozorováním během našeho pobytu patřila slučka malá (*Lymnocyptes minimus*) v trávě u kaskády vodopádů Barnafoss – Hraunfossar 26. 7. 2007 (tento druh nebyl zatím vůbec uváděn jako součást islandské avifauny), nebo nocoviště asi 20 špačků obecných (*Sturnus vulgaris*) v Reykjavíku. V hlavním městě bylo také pozoruhodné „strážné“ hejno hus velkých (obr. 12) v bezprostřední blízkosti radnice (snad to mělo napodobit pověstné hlídací husy na Kapitulu v antickém Římě).

Ekologické determinanty islandské avifauny

Z teoretického hlediska je obecně avifauna Islandu zajímavá možná spíše tím, které druhy ptáků tam nehnízdí a proč. Ptáčích druhů, které hnízdí ve Skandinávii v zeměpisných šířkách odpovídajících Islandu (střední až severní Norsko a Švédsko) a zároveň hnízdí i v nejzápadnější Evropě na britských ostrovech, avšak nehnízdí (anebo pouze velmi sporadicky) na Islandu, jsou totiž podle výše citovaného Atlasu evropského ptactva napočítal celkem 82 (36 druhů nepěvců a 46 druhů pěvců).

Na Islandu samozřejmě zcela chybějí ptáci lesních ekosystémů, kteří jsou svým způsobem života odkázáni na stromy a hustší keře buď pro stavbu hnízd na nich či v jejich dutinách, anebo na jejich semena jako potravu, případně využívají porostů dřevin jako úkrytu. Příkladem jsou např. holub hřivnáč (*Columba palumbus*), tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*), žluna zelená (*Picus viridis*), strakapoud velký (*Dendrocopos major*), ale i pěvuška modrá (*Prunella modularis*), červenka obecná (*Erithacus rubecula*), kos černý (*Turdus merula*), kos horský (*T. torquatus*), drozd zpěvný (*T. philomelos*), pěnice (*Sylvia* spp.), budníčci (*Phylloscopus* spp.), lejsci (*Ficedula hypoleuca*, *Muscicapa striata*), sýkory (*Parus* spp.), stejně jako sojka obecná (*Garrulus glandarius*), vrána obecná (*Corvus corone*), straka obecná (*Pica pica*), pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*), čížek lesní (*Carduelis spinus*), hýl obecný (*Pyrrhula pyrrhula*) nebo křivka obecná (*Loxia curvirostra*). U některých z uvedených druhů k tomu přistupuje nedostatek členovců jako potravy (datlovití, drozdovití, pěnice, budníčci, lejsci), což je zvláště důležitý faktor u několika dalších druhů, jako jsou kukačka obecná (*Cuculus canorus*), rorýs obecný (*Apus apus*), vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*), skřivan polní (*Alauda arvensis*), konipas luční (*Motacilla flava*), bramborníček hnědý (*Saxicola rubetra*), ale i u dvou chybějících druhů strnadů (*Emberiza citrinella*, *E. schoeniclus*), kteří potřebují členovce jako potravu zvláště pro svá mláďata.

Jiná skupina druhů, které na Islandu postrádáme, jsou v Evropě běžní ptáci městských ekosystémů, jako jsou vrabec domácí (*Passer domesticus*), hrdlička zahradní (*Streptopelia decaocto*) nebo zdivočelý holub domácí (*Columba livia*), u kterých může hrát roli klima a nedostatek vhodných hnízdních příležitostí (islandské obytné i hospodářské stavby bývají velmi dobře izolované proti ztrátám tepla); k této skupině patří také již zmíněné druhy pěnkava, vlaštovka či rorýs. U vodních ptáků na tomto ostrově nehnízdících (zatímco ve středním Norsku i Švédsku a v Británii ano) jsou důvody jejich zdejší nepřítomnosti mnohdy ne zcela jasné (u některých

10 Jezero Mývatn s pseudokrátéry – hnízdiště mnoha druhů vodních ptáků (potápka žltorohá, labuť zpěvná, různé druhy kachen, morčák prostřední, lyskonoh úzkozobý aj.)

11 Alkouni obecní (*Cephus grylle*) na severním pobřeží

12 Husy velké (*Anser anser*) u radnice v Reykjavíku. Snímky Z. Hubálka

pravděpodobně omezené možnosti stavby hnízd na jezerech s nedostatečnou pobřežní vegetací) – k takovým patří např. potápka roháč (*Podiceps cristatus*), berneška velká (*Branta canadensis*), husice liščí (*Tadorna tadorna*), polák velký (*Aythya ferina*) nebo lyska černá (*Fulica atra*). Nejasné je to také u nepřítomných druhů bahňáků, jako je kulík hnědý (*Charadrius morinellus*), čejka chocholatá (*Vanellus vanellus*), jespák bojovný (*Philomachus pugnax*), koliha velká (*Numenius arquata*), vodouš šedý (*Tringa nebularia*), nebo u dlouhokřídlých – rybák obecný (*Sterna hirundo*). U chybějících druhů dravců a sov je zřejmým důvodem jejich nepřítomnosti absence či nedostatek jejich specifické kořisti, např. polních hlodavců a menších savců a ptáků, anebo nedostatek dřevin vhodných pro stavbu hnízd. Platí to pro káni lesní i rousnou (*Buteo buteo*, *B. lagopus*), poštolku obecnou (*Falco tinnunculus*), krahujce i jestřába (*Accipiter nisus*, *A. gentilis*), orla skalního (*Aquila chrysaetos*), puštíka obecného (*Strix aluco*) či kalouse ušatého (*Asio otus*).

Je zajímavé zmínit, jak hojný je na Islandu krkavec obecný: zdrojem jeho potravy jsou mimo jiné kadavery ovcí uhynulých po zranění končetin ve velmi členitém a pro rychlejší pohyb rizikovém vulkanickém terénu.

Závěrem

Smyslem tohoto článku nebylo odradit ornitology a další biology od návštěvy Islandu zdůrazňováním jeho poměrně nízké biodiverzity. Právě naopak: doporučit na ostrov zavítat. Zajímavých ptáků a přírodních úkazů hodných vidění a prožítí je v místy až fantastní krajině opravdu mnoho.